

Приходько І. В.

аспірант

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки, для якої властива антропоцентрична спрямованість, особливої актуальності набуває вивчення способів взаємодії людської свідомості, мислення та пізнання з мовою, а також дослідження структур зберігання знань. Моделювання таких структур здійснюється за допомогою різних методів концептуального аналізу, що визначається лінгвістами як «головний метод логічного аналізу мови й лінгвоконцептології, який передбачає моделювання й опис концептів – інформаційних структур свідомості, що являють собою структуровану сукупність знань про об'єкт концептуалізації, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії різних пізнавальних механізмів» [8, с. 302].

Концептуальний аналіз не є визначеним методом (способом, технікою) експлікації концептів [9, с. 3], в основі його методики лежать різні погляди на сутність та структуру концепту. До найбільш поширених методів концептуального аналізу можна віднести: лексикографічне тлумачення мовних одиниць – експлікаторів концепту, дослідження їх контекстуального співвідношення [4; 7], фреймовий аналіз [11], методика реконструкції ключових концептуальних тропів [2; 12; 13], дослідження ментальних просторів [10], побудова можливих світів у семантичному просторі тексту [14] та ін.

Залучення методів концептуального аналізу набуло широкого застосування при дослідженні художнього тексту, який постає у когнітології як складний знак, в якому у вигляді індивідуально-авторської картини світу виражене знання автора про оточуючу дійсність [1, с. 15]. Концептуальний аналіз при його дослідженні спрямований на моделювання художніх концептів та концептосфер, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та

вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [5, с. 100].

Як зазначають Л.Г. Бабенко і Ю.В. Казарін, методика концептуального аналізу художнього тексту відрізняється своєю специфікою. У порівнянні з аналізом окремих концептів в словниковому складі національної мови, дослідження яких базується на вивченні парадигматичних зв'язків слів, аналіз концептів у художньому тексті повинен враховувати, окрім парадигматичних, ще й їх синтагматичні зв'язки. Концепти художнього тексту формуються на синтагматичній основі, мають внутрішньотекстову синтагматичну природу, а тому концептуальний простір художнього тексту формується на більш високому рівні абстракції – на основі злиття, зближення, стягнення загальних ознак концепту, які репрезентуються на поверхневому рівні тексту словами та реченнями однієї семантичної області, що й обумовлює певну цільність концептосфери тексту, а ключовий концепт представляє собою ядро індивідуально-авторської художньої картини світу, яка втілюється в окремому тексті чи сукупності текстів одного автора [1, с. 58].

Методологія концептуального аналізу художнього тексту знайшла своє обґрунтування в роботах як українських (О.П. Воробйова, Л.І. Белехова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова, С.В. Волкова та ін.), так і зарубіжних дослідників (О.С. Кубрякова, Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин, Ж.М. Маслова та ін.). При цьому науковці по-різному визначають репрезентовану ними методику.

Так, О.М. Кагановська пропонує алгоритм семантико-когнітивного аналізу художніх текстів, який включає низку прийомів та методів і передбачає поетапний розгляд текстових концептів (вершинний мегаконцепт та підпорядковані йому мезоконцепти, макроконцепти, катаконцепти) на трьох рівнях – семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному [3].

В.Г. Ніконова розробила методику поетико-когнітивного аналізу художнього тексту, яка поєднує різні методи та методики дослідження і дає можливість поетапно реконструювати художні концепти. Згідно із зазначеною методикою аналіз художнього тексту проводиться у двох напрямках і включає сім етапів. Перший напрям – жанр-текст-мова-концепт (від загальної характеристики

поетики художніх концептів), другий – концепт-концептуальна схема-смысл (від розгляду концептуальної системи художнього твору і визначення концептуальних пріоритетів письменника до моделювання смислової структури ключових художніх концептів та експлікації концептуального змісту художнього твору). Обидва напрями дозволяють при аналізі художнього тексту перейти від аналізу експліцитної інформації, вираженої мовними та мовленнєвими знаками, до імпліцитної – позначених концептів.

Перший етап аналізу художніх концептів передбачає виокремлення в досліджуваних творах ключових фрагментів – контекстів обсягом від словосполучення до позамовної ситуації, які містять одну тему, що відображає їх згорнутий зміст і втілює авторські інтенції. На другому етапі здійснюється виявлення однієї або кількох тематичних ліній (підтем) виокремлених контекстів, які можуть чергуватися, перетинатися або розвиватися одна за одною. На третьому етапі проводиться аналіз мовної репрезентації тематичних ліній контекстів і на четвертому етапі серед них виділяється тематична домінанта, у складі якої є тематичне слово та смислові реляти (авторські тропи, значення яких співвіднесені з тематичною домінантою). На п'ятому етапі здійснюється ідентифікація художнього концепту на основі тематичного слова як основи тематичної домінанти для лексичного позначення художнього концепту. Шостий етап передбачає реконструкцію концептуальних схем, які лежать в основі словесних поетичних образів, які експлікують художні концепти в тематичних домінантах і смислових релятах виділених контекстів. На останньому етапі шляхом семантичного та асоціативного аналізу інформації, яка міститься в концептуальних схемах здійснюється вилучення смислових атрибутів художнього концепту і подання змісту концепту через їх системну взаємодію [6].

Л.І. Белехова пропонує методику концептуального аналізу словесних поетичних образів художнього тексту, яка спрямована на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, що стоїть за ними. Запропонована методика складається з двох етапів, на першому з яких здійснюється передкатегоризація (виявлення за допомогою лінгвокогнітивних операцій та процедур архетипів, які лежать в основі концептуального тропу та реконструкція

передконцептуального виміру словесного поетичного образу шляхом заповнення образ схем архетипів та базових концептів), категоризація та концептуалізація (моделювання концептуальних схем на основі тропів), вербалізація (розкриття та опис механізмів експлікації концептуальних схем образів у поетичному тексті). На другому етапі здійснюється реконструкція ментальних просторів поетичного тексту для визначення лінгвокогнітивних операцій та процедур творення нових образів [2].

За методикою Л.Г. Бабенко концептуальний аналіз художнього тексту передбачає виявлення набору ключових слів тексту, визначення базового концепту (концептів) тексту, опис позначуваного ними концептуального простору тексту [1].

Отже, незважаючи на численні дослідження, присвячені концептуальному аналізу художнього тексту, єдиної універсальної методики його здійснення не існує. Для повного та всебічного аналізу концептів художнього твору доцільним є інтеграція різних методів концептуального аналізу, відбір яких залежить від мети дослідження. Прийоми, застосовані у межах різних методик, дають можливість найбільш точно проаналізувати індивідуально-авторську картину світу письменника, з'ясувати смисловий об'єм ключових концептів художнього твору, змоделювати їх структуру, встановити їх місце в мовно-концептуальній картині світу автора.

Література

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: [ученик, практикум] / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 496 с.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04; – Захищена 10.10.2002. – К., 2002. – 476 с.
3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05. – К., 2003. – 502 с.

4. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепт, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Маслова Ж.Н. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста / Ж.Н. Маслова, Д.В. Минахин // Когнитивные исследования языка. – 2013. – №13. – С. 94-104.
6. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ, 2008. – 556 с.
7. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика: [монография] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ «Восток-Запад», 2007. – 226 с.
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста (концепт, категория, прототип) / Р.М. Фрумкина // Научно-техническая информация. Сер. 2. – 1992. – №3. – С. 1-8.
10. Fauconnier G., Turner M. Mental spaces: conceptual integration networks // Cognitive linguistics: basic readings / edited by Dirk Geeraerts. Walter de Gruyter GmbH & Co. – KG, 2006. – P. 303–371.
11. Fillmore Ch. J. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. Linguistic Society of Korea: Selected Papers from the SICOL. – 1982. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111–138.
12. Kövecses Z. Metaphor. A Practical Introduction. – Oxford: Oxford Un-ty Press, 2002. – 275 p.
13. Lakoff G. Metaphors We Live By / M.Johnson. – Chicago; L.: The Un-ty of Chicago Press, 1980. – 242 p.
14. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse / P. Werth. – L.: Longman, 1999. – 390 p.